

Sonja Viličić¹

Haver Srbija

UČENJE O HOLOKAUSTU I NEFORMALNA JEVREJSKA EDUKACIJA

Značaj obrazovanja u jevrejskoj tradiciji

Rabi Hija, Rabi Asi i Rabi Juda su poslali da posete gradove u Zemlji Izrael kako bi odredili učitelje Tanaha i Mišne. Kada bi stigli u grad i ne bi našli učitelje, rekli bi: „Dovedite nam čuvare grada“. Kada je narod doveo naoružane čuvare, rabini su rekli: „Ovo nisu čuvari, ovo su razarači“. „Na koga onda mislite?“, pitao je narod. Rabini su odgovorili: „Na učitelje“ (Jerusalimski Talmud: Masehet Hagiga).

Usmereno zakonima iz Tore, obrazovanje se od samih početaka odvijalo u krugu porodice, gde je majka podučavala veoma malu decu, dok je otac starijoj, prvenstveno muškoj deci prenesio moralna i religiozna načela judaizma. „Porodična“ atmosfera u jevrejskom obrazovanju se prenela i na kasnije periode, a zastupljena je i dan danas, kada je odnos između učitelja i učenika sličan odnosu između roditelja i dece. U Vavilonskom Talmudu pronalazimo da prvosveštenik, Jošua ben Gamla (Joshua ben Gamla) zahteva da se postave učitelji mlađe dece u svakoj pokrajini, svakom gradu i svakom okrugu i da deca treba da se uključe u školu sa šest ili sedam godina (Vavilonski Talmud, Baba Batra 21a), te se on smatra

---

¹ sonja@haver.rs

osnivačem institucija jevrejskog obrazovanja. Do trienaeste godine školovanje je bilo obavezno. Iako se ovaj zakon nije odnosio na žensku decu, devojčice su obrazovanje takođe sticale, ali kod kuće u privatnosti. Osnovne škole su osnovane u gradovima, selima i zaseocima pod nazivom *Bet haSefer*, u prevodu „kuća knjige” (ime koje se i danas koristi u Izraelu za školu), čiji se naziv kasnije menja u *Talmud Tora*, u prevodu „učenik Tore” tj. Zakona. Obrazovanje je za većinu muške dece počinjalo sa tri godine, kada su deca učila hebrejski alfabet. U Istočnoj Evropi, sa oko pet godina dečaci su pohađali osnovnu religioznu školu, koja se zvala *heder*, u prevodu „soba”, gde se podučavala Tora, hebrejski i jidiš. Talmud Tora je priprema za sledeći nivo učenja unutar insitucije koja se zove *ješiva*, (hebr. *laševet*, što znači *sedeti*), u kojoj se uče i proučavaju Tora, Talmud i druge knjige jevrejskog Zakona.

U judaizmu obrazovanje predstavlja ključno upražnjavanje tradicionalnog jevrejskog života i jedna od osnovnih funkcija sinagoge jeste da bude prostor za učenje. Sinagoga se na hebrejskom zove *Bet haTfila* – „kuća molitve”, *Bet haKneset* – „kuća okupljanja” i *Bet haMidraš* – „kuća učenja”. Većina sinagoga i dan danas, pored molitve, okuplja članove sa ciljem učenja i proučavanja raznih tema. Sami jevrejski tekstovi, kao i društvena istorija jevrejskog života kroz vekove u svim delovima sveta otkrivaju značaj obrazovanja i osnove obrazovnog pristupa u judaizmu.

Neformalna jevrejska edukacija

Shvatanje neformalnog obrazovanja i asocijacije koje ono nosi obično se vezuju za obrazovanje koje je neozbiljno, koje se dešava van tradicionalnog školskog sistema i koje nema istu težinu kao „prava” škola. Međutim, jevrejska neformalna edukacija je vekovima nerazdvojiv deo jevrejskog obrazovanja. Hebrejska reč za obrazovanje i vaspitanje je *hinuh*. Sama reč se vezuje za termine *Hanuka* i *hanukat habait*, a prevode se kao „posvećenje”. Obrazovni momenat je onaj u kojem pojedinac posvećuje um nečemu što kao rezultat utiče na promenu njegovog ponašanja. Sa druge strane, reč koja se koristi za učenje i podučavanje je *limud* i odnosi se na proces usvajanja znanja tj. na prenošenje znanja i informacija. *Limud* dolazi spolja i definiše pravac. Za razliku od reči *limud*, *hinuh* se često koristi u povratnom obliku *lehithaneh* – postati obrazovan, što je refleksivan proces.

I ono što je refleksivno takođe postaje reflektivno. Radi se o unutrašnjoj promeni. Ako je svrha limuda da obezbedi znanje, svrha hinuha je da odabere čemu treba da posvetite život i dela, limud prenosi inoformacije i veštine za život, hinuh obezbeđuje smisao za život. Svima je potrebno znanje; bez njega ne možemo da živimo. Ali ono što nas stvarno motiviše kako da živimo i koje odluke da donesemo su obrazovni momenti koje doživimo, a ne znanje koje steknemo (Infeld 2017: 99–100).

Škole nisu jedino mesto gde se jevrejsko obrazovanje odigravalo. Jevrejska neformalna edukacija datira još iz biblijskih i talmudskih vremena. Sama jevrejska tradicija upućuje da ne postoji vreme i mesto za obrazovanje: „I često ih napominji sinovima svojim, i govori o njima kad sediš u kući svojoj i kad ideš putem, kad ležeš i kad ustaješ” (Ponovljeni zakoni 6: 4–9), te samim tim ono se dešava kod kuće, u sinagogi, zajednicama, tokom proslava praznika, kao već i više decenija u dečjim kampovima, omladinskim i drugim organizacijama. Iako postoji tendencija da se formalno i neformalno obrazovanje razdvoji, to je u slučaju jevrejskog obrazovanja neprirodno, jer viševekovni oblici i načini učenja ukazuju da obe forme imaju za cilj da prenesu znanje i osnaže jevrejski identitet i osećaj pripadnosti zajednici/narodu.

Najbolji primer ove viševekovne tradicije može se uočiti u religioznoj školi za muškarce, *ješivi*. Iako po formi odgovara formalnom obrazovanju, u ješivama nema ocena, a učenje je usko povezano sa doživljajem, prilagođeno individui, interaktivno je, zasnovano na pitanjima i razmeni mišljenja, a rabini su i učitelji/mentori i lični primeri učenicima, što su sve takođe odlike neformalnog jevrejskog obrazovanja. Cilj neformalne jevrejske edukacije je lični razvoj učesnika. Edukacija se dešava kroz aktivno učešće i proživljavanje vrednosti i trenutaka koji se smatraju verodostojnim. Ovakav vid edukacije zasniva se na stvaranju prostora, razvijanju edukativne kulture i povezivanju i praćenju društvenog konteksta i bazira se na kurikulumu koji je predstavljen na dinamičan i fleksibilan način. Ovaj vid edukacije karakteriše sedam atributa. Iako su ovi atributi ponaosob sastavni deo mnogih drugih načina edukacije i profesija koje uključuju rad sa ljudima, kombinacija ovih atributa, njihovo spajanje i sinergija jesu ono što čini jevrejsku neformalnu edukaciju jedinstvenom:

🔊 Obrazovanje usmereno ka individui

Fokus obrazovanja usmeren ka individui i njenom ličnom razvoju stavlja akcent na uključivanje i napredak osobe koja se oblikuje kroz svoje angažovanje.

U jevrejskom kontekstu fokus je na ličnom jevrejskom razvoju više nego na prenošenju znanja koje obuhvata jevrejsku kulturu, tradiciju, istoriju itd.

❧ **Obrazovanje kroz iskustvo**

Tokom Seder Pesaha, posebne večere za praznik Pesah, jevrejska tradicija nalaže da se svake godine prepričava priča o izlasku iz Egipta kao da se to iskustvo nama samima desilo. Tokom *sedera* konzumira se hrana koja stvara posebnu atmosferu, koja povezuje i vodi učesnike kroz samu priču. Na taj način sama tradicija donosi prostor koji uključuje učesnike/ce, a proces učenja se dešava kroz proživljavanje određenih iskustava.

❧ **Kurikulum zasnovan na jevrejskim iskustvima i vrednostima**

Kurikulum, iako asocira na formalno obrazovanje, čini važan deo neformalnog jevrejskog obrazovanja. Iako postoje razlike u definisanju osnovnih vrednosti u zavisnosti kojoj jevrejskoj struji pojedinac pripada, kurikulum kod svih obuhvata obeležavanje praznika, kalendar, jevrejski životni ciklus, kulturu i narodnost, primenu jevrejske etike i vrednosti, učenje teksta i definisanje kurikuluma kao prilagodljivog i dinamičnog.

❧ **Interaktivan proces**

Interaktivan proces među učenicima/cama, između učenika/ca i edukatora, učenika/ca i teksta, omogućava da akteri učestvuju u oblikovanju ideja, verovanja i ponašanja. Koreni ovog procesa pronalaze se u Talmudu, gde su različita mišljenja i diskusije rabina zabeležana i u *hevruiti*, tradicionalnom načinu učenja i analiziranja tekstova u paru. Ovakav pristup neguje kritično mišljenje, otvorenost, aktivno učestvovanje, poštovanje i prepoznavanje važnosti različitih mišljenja.

❧ **Iskustvo u grupi**

U jevrejskom neformalnom obrazovanju podučavanje u grupi ne odnosi se samo na prenošenje znanja već i na negovanje vrednosnog sistema, jevrejskog identiteta, pripadnosti i odgovornosti za zajednicu i narod, zbog čega je rad u grupi ključan. Grupe oblikuju ljudski život uticanjem na razmišljanje, ponašanje i svest pripadnika/ca grupe.

❧ **Stvaranje kulture oko jevrejske edukacije**

Neformalna jevrejska edukacija odnosi se na stvaranje kulture više nego na prenošenje znanja i stoga je akcenat stavljen na važnost ambijenta koji reflektuje i ukazuje na vrednosti i ponašanje. Kultura se odnosi na sve komponente koje čine obrazovni kontekst: norme ponašanja, stilove oblačenja, načine ljudske interakcije, sedenja, izražavanja itd. Podjednako je važno kako prostorija

izgleda, koja hrana se jede i na koji način edukatori razgovaraju među sobom, koja je njihova uloga na pauzama itd.

❧ Obrazovanje koje angažuje

Cilj jevrejskog neformalnog obrazovanja je takode stvaranje pozitivnog osećaja prema jevrejskom identitetu. Stvara se prostor u kojem se učesnici/ce osećaju dobro zato što su deo obrazovnog procesa i grupe, angažovani su i delimično odgovorni da sami stvaraju pozitivan osećaj pripadnosti i povezuju obrazovanje sa nečim što je prijatno, zabavno i veselo.

❧ Uloga i posebnost neformalnog jevrejskog edukatora

Jevrejski neformalni edukator prenosi jevrejski vrednosni sistem i obrazuje svojim delima, rečima i ponašanjem. Izraz koji se koristi prvenstveno za mlade jevrejske neformalne edukatore je *madrih/madriha*, koji ima isti koren reči kao reč *dereh* što znači put, staza, pravac, putanja ili način života. Edukator stoga treba da bude primer i pokaže *dereh* svojim učenicima/cama kroz lična dela, inspirišući učesnike/ce i stvarajući pozitivne obrazovne doživljaje, a ne da podučava „istinu” i kontroliše obrazovni proces.

Neformalna (jevrejska) edukacija u obrazovanju o Holokaustu

Majmonides – Moše ben Majmon (Moses ben Maimon) poznatiji pod imenom Rambam, bio je srednjovekovni jevrejski filozof, matematičar, lekar, astronom, teolog i jedan od najpoznatijih komentatora jevrejskog Zakona. Rambam u knjizi *Vodič za zabludele* (מורה נבוכים מורה) opisuje svrhu jevrejskog života i kaže da je opšti cilj judaizma da nam pomogne da živimo zajedno u etičkim i moralnim zajednicama (III deo, poglavlje 27). Rambamova učenja kao i pouke iz same Tore prihvaćena su i praćenja tokom istorije u jevrejskim zajednicama širom sveta. I sama edukacija o Holokaustu u svojoj srži sadrži upravo ovu ideju. Holokaust i sve što o njemu znamo danas su značaja na platforma za istraživanje ljudske etike. Učenje o Holokaustu je stoga vezano za jedno od suštinskih načela obrazovanja, a to je kako postati odgovoran građanin/građanka (uporediti: Viličić i dr. 2015 i United States Holocaust Memorial Museum 1995).

Učenje i podučavanje o Holokaustu, znači, omogućuje uvid i istraživanje o ljudskom ponašanju i društvenoj odgovornosti; dovodi do saznanja da je neophodno

ceniti, negovati i čuvati demokratske vrednosti i insitucije i da ravnodušnost i ćutanje može da produbi probleme i dovede do strašnog ishoda. Obrazovanje o Holokaustu takođe dovodi do zaključka da je do Holokausta došlo zato što su pojedinci, organizacije i cele vlade određenih država odlučili da diskriminacija bude nekažnjena, da dozvole predrasude, mržnju i na kraju masovna ubistva. Prevedeno u rečnik ovog rada, cilj obrazovanja o Holokaustu nije *limud*, već *hi-nuh*. Obrazovanje o Holokaustu ne treba samo da se odnosi na proces usvajanja znanja već treba da stvori prostor u kojem su učenici/e deo obrazovnog procesa kako bi našli relevantnost ove teme za život, zajednicu, društvo i svet u kome žive (Tottel, Feinber, Fernekes 2001). Samim tim i podučavanje o Holokaustu može se proširiti sa časova istorije ne samo na časove maternjeg i stranog jezika, muzičke i likovne kulture, filozofije, veronauke, nauke, građanskog vaspitanja, sociologije itd., već i na profesije i odgovornosti koje oni nose: lekari, mašinovode, upravni- ci, inženjeri, policajci, novinari, pisci, vozači, učitelji itd.

Zašto, šta i kako podučavati o Holokaustu

Edukatori treba da budu pripremljeni i svesni da ova tema nosi određene izazove koji mogu uticati na obrazovni proces i njegove ishode. Faktori van formalnog i neformalnog obrazovanja utiču na učenike/ce i ono što se uči. Filmovi, muzeji, porodične priče, nacionalni narativi mogu da pomognu u dopunjavanju znanja, ali isto tako mogu da stvore predrasude, uprošćena tumačenja i dezinformacije. Ovaj izazov je možda teže prevazići u zemljama koje se nisu suočile sa prošlošću i prihvatile odgovornost i svoju ulogu tokom Holokausta ili nekog drugog genocida jer će zahtevati od edukatora da opovrgne narative koji su prisutni u određenim segmentima društva. Takođe, na prostoru bivše Jugoslavije, obrazovanje o Holokaustu može da izazove emocije vezane za konflikt devedesetih, političke narative i retoriku koje ovaj konflikt nosi kao i potrebu učenika/ca da pričaju o svojim ili porodičnim iskustvima. Uloga edukatora je da ne ignoriše ove potrebe, već da stvori prostor za postavljanje glavnih pitanja: Zašto je ovu temu važno podučavati i o njoj učiti? Koje su najznačajnije pouke koje učenik/ca treba da usvoji?

Iako je učenje o Holokaustu oblast koja se menja zajedno sa percepcijom ovog fenomena u društvu, značajne organizacije koje se bave razvojem metodologija

obrazovanja o Holokaustu (Yad Vashem 2018, UN 2014, 2017; United States Holocaust Memorial Museum 1995, 2018; Anti-Defamation League 2009) ujedinjene su u preporukama za odgovorno pristupanje ovom procesu, a koje ćemo u kratkim crtama ovde predstaviti:

☞ Svest o složenosti teme i uravnoteženo predstavljanje istorije

Podučavanje o Holokaustu zahteva od edukatora da bude osećajan i spreman na emotivno reagovanje svojih učenika/ca, da uključuje učenike/ce u obrazovni proces i pažljivo bira materijal koji koristi. Prioritet svakog edukatora treba da bude tačnost činjenica. Ljudi koji su žrtvovali svoje živote da bi spasili pojedince od nacističkog progona važni su i korisni uzori za učenike/ce i zaslužuju divljenje. Međutim, ako se uzme u obzir da je samo jedan mali deo nejevrejskog stanovništva pomogao u spasavanju Jevreja, prenaglašeno herojskih priča može dovesti do netačne i neuravnotežene predstave istorije. Isto važi i u slučaju ako učenicima predstavimo samo najgore, najužasnije i najbrutalnije aspekte ljudske prirode koje su se manifestovale tokom Holokausta.

☞ Izbegavanje stereotipnih opisa

Prilikom podučavanja o Holokaustu važno je precizno se izražavati. Izbegavanje korišćenja izraza kao što su „svi” (svi Nemci su bili kolaboracionisti) ili „uvek” (otpor je uvek uključivao korišćenje oružja). Učenje o Holokaustu povlači za sobom i učenje o nijansama ljudskog ponašanja. Zbog istorijske složenosti često se preteruje u generalizovanju i time dolazi do narušavanja činjenica. Iz tog razloga treba težiti da se pomogne učenicima da razjasne predstavljene podatke i da naprave razliku između predrasuda i diskriminacije, aktivnih učesnika i posmatrača, oružanog i duhovnog otpora, koncentracionih logora i logora smrti, krivice i odgovornosti.

☞ Izbegavanje upoređivanja patnje

Kroz samu definiciju kao i kroz učenje o Holokaustu dolazi se do saznanja o različitoj politici koju je nacistički režim sprovodio prema različitim grupama ljudi. Međutim, mi ne možemo pretpostavljati da je užas koji je pretrpela žrtva nacističkog progona bio veći od iskustva koje je pretrpela žrtva nekog drugog genocida ili progona.

☞ Postavljanje istorijskog konteksta

Događaji koji su se desili tokom Holokausta, a posebno ponašanje pojedinaца i organizacija, treba staviti u istorijski kontekst. Holokaust treba da se proučava u kontekstu cele evropske istorije kako bi se učenicima prikazala perspektiva o tome šta je prethodilo i koje okolnosti su doprinele nastupanju

ovih događaja. Učenicima treba ostaviti prostor da razmisle o raznim faktorima koji su doprineli pojavi Holokausta, i ne svoditi istoriju Holokausta na jedan ili dva faktora koja su izolovana od drugih.

❧ Odgovorno tretiranje izvora

Učenicima/cama treba vremena kako bi mogli da naprave razliku između činjenica, mišljenja i fikcije; između osnovnih i sekundarnih izvora; između vrste dokaza kao što su sudska svedočenja, usmena istorija i pisana dokumenta. Kako bismo uspeli da pomognemo učenicima/cama u analizi izvora, treba da ih podstaknemo da razmotre zašto je određeni tekst napisan, ko ga je napisao, kakvoj publici je bio namenjen, da li tekst sadrži predubedenja, da li postoje neke praznine u tekstu, da li su propusti u određenim delovima teksta namerni ili ne, i kako su podaci korišćeni u interpretaciji nekog događaja.

❧ Lično iskustvo

Učenici/ce treba da razumeju da je Holokaust uticao na stvarne ljude od kojih su mnogobrojni bili baš kao i oni sami. Iza statističkih podataka nalaze se bake, dede, roditelji i deca i važno je istaći da iza istorijskog narativa stoje različita lična iskustva. Povezivanje sa ličnim iskustvom određene osobe pomaže im da prevaziđu statističke podatke, da istorijske događaje iz vremena Holokausta dožive neposredno i lično.

❧ Predstavljanje Holokausta

Jedan od najvećih izazova za edukatore koji podučavaju o Holokaustu je kako da predstave zastrašujuće slike na osećajan i prikladan način. Grafički materijal treba temeljno prostudirati i koristiti ga samo onoliko koliko je potrebno kako bi se postigli ciljevi aktivnosti. Treba takođe imati na umu da je svako odeljenje drugačije i da materijal koji je prikladan za jedno odeljenje ne mora da odgovara drugom. Uloga edukatora je da stvori sigurno okruženje za obrazovni process. Izlaganje učenika/ca brutalnim prizorima može da dovede do odbijanja i obeshabrenja za dalje proučavanje ove teme, te je potrebno obratiti materijale koji ne iskorišćavaju emocionalnu ranjivost učenika i izbegavati one koji mogu da dovedu do nepoštovanja samih žrtava.

❧ Ozbiljna tema – ozbiljna metodologija

Obrazovanje o Holokaustu treba da podstakne i promoviše veštine kritičkog razmišljanja. Korišćenje neprikladnih aktivnosti, kao što su ukrštene reči i kvizovi, dovode do površnog razmišljanja i trivializacije istorije. Aktivnosti koje uključuju simulaciju smatraju se pedagoški neispravnim jer je nemogu-

će precizno simulirati kako je bilo živeti u svakodnevnom strahu, u gladi, sa neverovatnim ličnim gubicima, sa bolestima i u konstantnoj pretnji od teške brutalnosti. Takvom metodom se složeni događaji pojednostavljaju i dovode do iskrivljenog pogleda na istoriju.

▮ Značaj kulture

Kroz obrazovanje o Holokaustu, edukator treba da podstakne učenike/ce da ne posmatraju Jevreje, kao ni druge žrtve nacističkog režima samo kao žrtve, već da prikažu učenicima dugogodišnju i bogatu istoriju, kulturu i doprinos Jevreja širom Evrope pre dolaska nacizma na vlast kao i da se osvrnu na jevrejske zajednice danas.

Zaključak

Zbog širine i kompleksnosti teme, samih ciljeva obrazovanja o Holokaustu tj. odgovora na pitanje zašto je važno podučavanje u ovoj oblasti, a imajući u vidu viševjekovnu istoriju jevrejskog neformalnog obrazovanja i ciljeve judaizma i jevrejskog obrazovanja koje pominje Rambam, predložena metodologija obrazovanja o Holokaustu različitih obrazovnih ustanova koje se bave ovom temom sadrži ciljeve, metodologiju i filozofiju neformalnog jevrejskog obrazovanja. Obrazovanje o Holokaustu kao i neformalno jevrejsko obrazovanje ističe posebnost uloge edukatora, koji podstiče kritičko razmišljanje i uključuje učenike/ce u obrazovni proces; ističe učenicima/cama da su njihove ideje i mišljenja od velikog značaja i dovodi ih do spoznaje da ovaj deo istorije ima višeslojno značenje za njih kao pojedince i kao pripadnike celog društva; podstiče ih da naprave vezu između ovog dela istorije i drugih istorijskih dešavanja u svetu kao i vezu sa svetom u kojem oni danas žive. Edukator zbog svoje posebne uloge u neformalnom jevrejskom obrazovanju i obrazovanju o Holokaustu ličnim primerom i ponašanjem teži stvaranju moralnijeg i odgovornijeg društva, koje poštuje i neguje različitost i ima za cilj sprečavanje genocida, promociju ljudskih prava i suočavanja sa prošlošću van samog okvira obrazovanja o Holokaustu. Samim tim edukatori unutar jevrejskih zajednica, institucija i organizacija koje doprinose i utiču na obrazovanje o Holokaustu trebalo bi da žive, podučavaju i rade na način koji poštuje i neguje kulturni diverzitet, pravednost i ljubav prema slobodi.

Literatura

- ||| **A World of Difference Institute** (2009) *Anti-Bias Study Guide*. New York: Anti-Deformation League.
- ||| **Babylonian Talmud** (Talmud Bavli).
- ||| **Chazan, B.** (2003) „The Philosophy of Informal Jewish Education”, dostupno na: http://www.infed.org/informaljewisheducation/informal_jewish_education.htm, [Pristupljeno 25. 01. 2018].
- ||| **Educators Resources** (2018) „Facing History and Ourselves”, dostupno na: <https://www.facinghistory.org/educator-resources>, [Pristupljeno 25. 01. 2018].
- ||| **Infeld, A.** (2017) *A Passion for a People, Lessons from the Life of a Jewish Educator*. Jerusalem: Melitz.
- ||| **Jerusalem Talmud** (Talmud Jerushalmi).
- ||| **Majmonides**, *More Nevuhim* (Vodič za zabludele).
- ||| **McFadden, J.** (2016) „9 Essential Lessons for Teaching Holocaust”, dostupno na: <https://www.weareteachers.com/9-essential-lessons-for-teaching-the-holocaust/>, [Pristupljeno 25. 01. 2018].
- ||| **United States Holocaust Memorial Museum** (1995) *Teaching about the Holocaust: A Resource Book for Educators*. Washington DC: United States Holocaust Memorial Museum.
- ||| **Totten, S., Feinberg, S. Fernekes, W.** (2001) *Teaching and studying Holocaust*. Boston: Allyn and Bacon.
- ||| **Viličić, S., Stojanović, D., Mihajlović Đ., Mevorah, V.** (2015) *Portreti i sećanja jevrejske zajednice u Srbiji pre Holokausta, Priručnik za nastavnice i nastavnike*. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije.

Sonja Viličić

Haver Serbia

TEACHING ABOUT THE HOLOCAUST AND INFORMAL JEWISH EDUCATION

Summary

Teaching the Holocaust, is a challenging task and requires for educators to, next to the historical facts connected to this part of the history, educate and question human behavior, responsibility and consequences of discrimination. This paper is dealing with the methodology and philosophy of informal Jewish education which influenced educational practices and methodologies of Holocaust education, the role of educators and his/her behavior as an important part of an educational process and emphasizes the importance of teaching and educating this part of history for creating a more responsible and open society.

Key words: informal education, Jewish education, Holocaust education.